

У ЧЕТИ „РАДОЈЕ МАРИЋ“ УЖИЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА

У осам часова увече двадесет седмог јула 1941. године налазим се на сеоском путу изнад Ужица према Карану, на основу налога који сам добио у техничкој бази Окружног комитета. По договору прилази ми познаник, металски радник Вито Пантовић, и одводи у једну удолину на брду Татинац. На сабиралишту ми жагор казује да нас је подоста окупљено. Не могу по мраку да тачно утврдим колико нас је. Неке знам сасвим добро, а друге по виђењу.

1 Саопштава нам се да постајемо борци Ужичког партизанског одреда „Димитрије Туцовић“ у чети „Радоје Марић“.

И ми, који нисмо служили војску, знамо да пре свега долази заклетва. Међу онима који су, као будућа команда, ишред естроја препознајем Милана Мијалковића, инструктора ПК КПЈ за Србију, али само под надимком „Чича“. Први пут смо се срели средином јануара у мом стану, који је због положаја при брду Пора био пошдан за илегални партијски састанак ћелије, посебно за потпуног илегалца Чичу. Овај састанак, којим је рушводио секретар ћелије обућарски радник Војо Бојовић, запамтио сам и по томе што сам рштро опоменут због закасног доласка кад је рећ био пристигао један део партијаца, иако сам по договору све чланове морао дочекати у својству домаћина.

4 Обавештавају нас да је за командира чете именован Витомир Вито Пантовић, металски радник, партијац, а за политичког комесара вишеродишњи комуниста Владан Роеић, обућарски радник. Обојица су били добро познати свим присутним борцима.

После краћег међусобног разговора, остаде нам трава као поетеља, сакои као покривачи а подлактица као узглавље. Велико узбуђење је потионуло дневни умор, који ме обично баца у тврд непрекинут сан. У глави ми се ковитлала историјека мисао да је партизански устанак кренуо и у ужичком срезу, да се почела остваривати оружана борба под вођством Партије. На то су се надовезале и, друге, колико лепе толико и застрашујуће мисли, које су се пред уснуће свеле на овакав закључак: у нову историјску страну, чијем си покретању и сам допринео, улажеш све што имаш: истрајност за остварење партијских и народних циљева, самодисциплину и као последње — живот.

На јутарњем светлу уочавам да се окупило 22 борца. Од оружања видим један пушкомитраљез, 12 пушака, два пиштоља П неколико ручних бомби. Доделише ми једну ручну бомбу, иако никад дотад нисам њом руковао, Олакшање ми је доносио мали

револвер којег ми је, по немачком нападу на Совјетски Савез, дао за самоодбрану мој скојевски садруг и сустанар Сарајлија Мишгенко Бо сних.

Ваљда још нисмо били пошли у војне акције а чета се попуни са још осам нових бораца. Тако је за новог командира дршао поручник бивше југословенске војске Слободан Секлић, док му је Вито Пантовић постао заменик. За заменика политичког комесара чете постављен је металски радник, партијац, Алекса Дејовић, родом из Севојна. Међу тридесет бораца, војску је служило највише 11 бораца, од тога девет радника, један учитељ и један професионални официр. Социјалним саставом је доминирала радничка већина са 19, а остало су били школски амладинци — 7 (студенти — 5, ђаци — 2) и интелектуалци — 3 и један непознат занимања. Двадесет припадника чете организовано оу припадају комунистичком покрету (16 — партијци и 4 — скојевци), а преосталих десет су били активни партијски оимпатизери. У старосном саставу су већину представљали омладинци од 16 до 25 година — 21 лице (10 између 16 и 20 година, 11 између 21 и 25 година), одам лица између 26 и 32 године, док су најстарији били двојица са 33 и 44 године.

Животи припадника прве чете брзо су се осипали, брже него што сам и могао да претпоставим. Сад ме и сопствено и туђе искуство уверава у тачност давнашње изреке: „такав је рат⁰. Најпре је пошнуо Вито Пантовић. Убрзо за њим је пет бораца погинуло на брду Градина, Међу њима су: члан ОККПЈ за Ужице и секретар Окружног комитета СКОЈ-а, плавокоси кројачки радник Љубиша Веснић, и касније народни херој, београдски инжењер, кратковиди Исидор Барух.

Шести дан по стварању чете пошли смо из првог логора на Татинцу у прозу акцију ноћу између 2. и 3. августа. Задатак је био да нападнемо жандармеријску станицу у селу Карану. По мрак смо се неопажено привукли селу. Једна група бораца посекала је телефоноке жице и према Коејерићу и према Ужицу. Друга група бораца је у заоуди обезбеђивала правац према Ужицу од непријатељског изненађења. Налазио сам се у трећој групи која је нападала жандармеријску станицу. Наше изненађење (није успело, жандарми су из чврете станичне зграде пружили јак отпор. У томе им је унакрсном палбом из суседне зграде помогао њихов командир. После двочасовне неуспеле акције повукли смо се без губитака у логор. У првој ноћној акцији нисмо успели да добро користимо бомбе, касније наше ефикасно оружје.

Наредне ноћи, између 3. и 4. августа лакши оперативни задатак смо потпуно испунили. Наш део чете је сталио општинску архиву и демолирао постројење на железничкој станици у селу Себојну. Друш део чете је исте ноћи уништио постројења на железничкој станици у селу Горјанима и пресекао телефонско-телеграфске везе између Ужица и Пожеге. Расположење у чети је нешто боље, мада нема оружаних сукоба.

Нисам ни десетак дана био у чети, кад ме повукоше поново на рад у техници Окружног комитета у насељу Абацији. Овде сам

оазнао за две врло непријатељске вести. То се догодило после две успешне акције. Један део чете је, ноћи између 8. и 9. августа, упао у општинску зграду и у железничку (станицу у Севојну, где је конфисковао нешто новца, заузео једну пушку и поново демолирао телефон и друге уређаје за обављање железничке службе. Друга група чете је спалила општинску архиву у селима Карану и Рибашевини.

Прва тужна вест била је погибија заменика командира чете Витомира Пантовића 12. августа у селу Пониковици. Он је на челу групе бораца кренуо те ноћи да ликвидира једног љотићевца. Иако је служио војску, показало се да није имао искуства за овакве препаде. Сасвим необазриво, без икаквог заклона, приближио се издајничковој кући позвао га на предају. На то је љотићевац рафалом из немачког митраљеза „шајрца“ прорешетао Вита.

Друга много већа трагедија дошдила се на Градини. Цела чета, проширена на 45 бораца, је после Татинца биваковала у новом логору, на месту званом Тешића Раван, од средине августа. Боравак је користио и за жив агитационо-политички и мобилизаторски рад у оближњим селима Злакуш и Крвавцима. У седишту технике оам чуо увече 17. августа да сутра у праскозорје у чету из Абације креће инструктор ПК КПЈ за Србију Милан Мијалковић Чича у пратњи курирке ОК КПЈ за Ужице Олге Ђуровић. Кад су ме први сунчани зраци истерали са спавања у једном оењаку, на Градини је одјекивала митраљеска и топовска паљба.

Није дуго требало да преко курира сазнамо за дотад најтужнији догађај. Чича је са Олгом упао у немачку и српско-албанску жандармеријску заседу и тиме опасао чету од окружења. Уз њих двоје, пошло је на лицу места и каоије умрло од рањавања још шест бораца. У знак одмазде за овоја поганула и нестала 24 војника, међу којима и два официра, немачки окупатор је отрљао 24 таоца у Дрежнику (и Злакуси и ради застрашивања обесио њихове лешеве поред пута и пруге Пожега-Ужице.

Из јединице су ме повукли да бих на гештетнеру извукао, колико ми је остало у сећању, три летка, у једном су Окуржни комитет КПЈ за Ужице и Штаб Ужичког партизанског одреда објашњавали народу зашто партизани уништавају општине и спаљују њихове архиве. Други је могао бити летак ЦК КПЈ од 25. јула, Трећи је био летак Ужичког партизанског одреда о бици на Градини. У њему је писало како се на Дрежничкој Градини водила прва велика битка Ужичког одреда. „Док су снаге непријатеља биле наоружане тешким митраљезима и топовима са преко 500 Немаца, Арнаута и жандара, један део одреда од 45 људи задао је пораз непријатељу — преко двадесет мртвих и доста рањених.“ Штаб је позивао еве да стану раме уз раме у борби против немачких фашистичких ЗШКоваца и петоколонаша и петоколонашких изрода.

У седишту штаба после ове битке, сасвим случајно али и доега нејасно и неодређено, начуо сам да је покрајинско партизанско руководство за Србију једним пишом изразило незадовољство ра-

дом Окружног комитета. Тек после рата сам из писма: По1фајкшк0г комитета КПЈ за Србљу од 14. августа 1941. сазнао да је основном грешком Окружног комитета сматрано што није умео да правилно и брзо преоријентише рад партијских организација ка акцији на бази постављених војних и других задатака, у ствари што је нешто ^акашио оа, стварањем одреда и почетком акција. Сазнао сам, међутим, и да су писма сличне садржине била упућена у још ^чеумрм. окружна комитета. 7 -; . т ' -г

Својој чети: придружио сам се крајем августа у новом јротору изнад оела Заглавка, на месту званом Јашковац, где су се прикупиле обе четне групе после пробоја са Градине. Одавде је у пообну акцију кренуо Миодраг Миловановић Луне. Он јб у заоеди на прикладном месту у заоеоку Поточање чекао на појаву издајника из еела Крваваца Милију Радовића, који је 16. августа дошао у Ужице да немачку команду обавести о месту Зетног лотра и броју њених бораца и тиме јој олакшао војни препад. Злочинац није дуго могао да остане у скровишту.

Из логора на Јасиковцу Ужичка чета је остваривала две врсте задатака. На три места је напала железничку пругу Ужице-Вишеград, демолирала станице Врутци, Биоска и Кремна. Учествовао ^сам у нападу на воз у станици Врутци, нападу који се завршио неочекивано. Део чете је тог јутра у лежећем положају очекивао додадек воза. Како у возу није било ни окупаторских ни квислиншких војника, изостала је пуцњава. За узврат, хтели смо да уништимо или онеспособимо воз. У том циљу је >оја наше групе, наредио машиновођи и лојачу да празну локомотиву наштелују на пуну брзину да би се заједно с празним: путничким вагонима сурвала низ насип са прекинутих шина изван станице. Како разочарење је настало међу нама када је композиција у пуној брзини прешла преко шина које нису биле довољно раздвојене. Почетком септембра ообраћај пругом Вишеград-Чјачак није ре уопште одвијао ноћу, већ делимице дању, а у већем делу У^чМг округа нису постојале ни општинске управе ни жандармеријске станице.

г. Други четни задатак се састојао у контролисању саобраћајница према Вишеграду и према Бајиној Башти. У оквиру западне групације Ужичког одреда, За ослобођење територије западно и јужно од Ужице, Ужичка чета је заједно са Златиборском четом помагала акције РШанске и Црногорске (којејеричке) чете према и у Бајиној Башти. Две последње чете су 12. септембра на препад ослободиле Бајину Башту, осим болнице, у којој је била опкољена немачка појада. И када се очекивала њена ликвидација, четници војводе Дринског су с леђа напали партизане, заробили тридесетак бораца, а међу њима политкомесара Душана Вишића, др Левија са супругом и друге рукошдиоце, док се једва извукао ^амандант Ужичког одред^ Душан Јершвић. Пошто <у обе, наше чете морале да се повуку из Бајине Баште, Немци су се без борбе извукли парцише и склонили у Ужице. _ ;>

Обавештења о четничком злочиначком и мучком препаду, Ужичка чета је с једним водом запосела Кадињачу, а друпи њен вод у коме сам се и ја налазио, кренуо је за Бајину Башту. Уплашени гласовима о покретима партизанских јединица, а и под гфитооком грађана, четници су пустили заробљене испребијане с Другове и са опљачканом имовином побегли из Бајине Баште.

Четрнаестог септембра изјутра три чете — Рачанска, Црногорска и Ужичка — у маршевском поретку и с песмом продефиловале су слободно Бајином Баштом. Први пут у партизанском устанку осећао сам се већим и снажнијим него што јесам, а цео наш покрет видео моћнијим, утицајнијим и победоноснијим него што је стварно онда могао бити. Како то невероватно изгледа: партизани које предводе комунисти — 30 година прогањани од буржоаског белог терора — сада с пушком у руци маршевским кораком ступају по главној улици Бајине Баште, док целом поробљеном западном, а делимично и источном, Европом гази немачка фашистичка чизма.

Да се мисли разбуктају није дозволио пламени говор Душана Вишића, који је, међу осталима, иступио на народном митингу, приређеном на месном тргу. Ни много раније не бих могао да тачно ПУНОВИМ његове речи, али остао ми је у сећању њихов дух, који је одговарао ономе што сам и ја мислио и шта бих рекао да ми се и кад ми се буде пружила прилика. Ако смо сад војно недовољно јасни, бићемо јачи зато што ће нам прићи најбољи синови и кћери нашег народа за чију се слободу и бољи живот боримо — био је смисао Вишићевих речи. Непобедиви смо зато што ратујемо у оквиру непобедиве антихитлеровске коалиције.

У најлепшем расположењу вратише се наша и Рачанска чета на дотад најпријатнији бивак, у оближње село Рачу, понајвише да би избегли могућност немачког бомбардовања града.

Наше почетно ратовање се претвара у победоносни поход. Три чете западне групе се налазе 17. септембра на Палисаду, да би 21. септембра увече ушле у Чајетину, одакле је побегла главнина четничких снага према селу Рудинама. У то време су три чете источне групације — Ариљска, Моравичка и ГХожешка ослободиле сва ореска места тога подручја — Ариље — 22. августа, Ивањицу — 13. септембра и Пожегу — 21. септембра, после претходних тежких окршаја са Немцима код Горобиља и код Кратовске Стене.

Пошто су се Немци још 21. септембра повукли из Ужица, због немогућности шихових малих градских гарнизона да се одупру набујалом устанку, власт је предата четницима Радомира Ђекића, Манојла Кораћа и Божидара Ћосовића Јаворског. Вођство наше оперативне групе је припремило напад на четничку прсаду у Ужицу из три правца: са запада Рачанска чета — путем Бајина Башта — Ужице, са југа Златиборока чета — преко Забучја, са истока Ужичка чета — преко Крчагова. Сазнавши за припремање напада, четници нас нису ни оочекали у граду. Предају града је на основу ултиматума команде чете стварно припремила претходно послата патрола коју су сачињавали Мирко Поповић и Рађен

Спшвић. Моја десетана је, као и остале јединице, без отпора, преко Вујићевине, сишла поред старе цркве на Рапкијску пијаци а одатле у средиште града, на сквер пред велику (судску и управну зграду).

Пошто је град заузет без борбе, пуне улице су наједном оживеле. Изишли су да нас поздраве симпатизери и пријатељи, претежно млађи људи.

Тако је Ужички одред за овега двадеоетак дана, од 5. до 24. септембра, спровео Титову директиву да у оарадњи са оближњим одредима створи слободну територију, са седиштем у Ужицу.

Првог дана слободе у Ужицу провео сам у чети која је зановила у Учитељској школи. Из опрезности према још неутврђеном боравишту избеглих четника, епавали смо на клупама у школској учioniци одевени и обувени, с пушком крај главе.

Ујутру ми је четни штаб дозволио да на кратко поетим породицу. Мајка Ангелина дочекала ме ја са сузама радосницама. Вели како није очекивала да ће партизани тако брзо да о-слободе Ужице. Обавештава ме да је мој млађи брат Живорад, који се срећно извукао из немачко-жандармског окружења на Градини, уз сагласност другова отишао у Београд код рођака да се залечи од запаљена плућа, јер се крајем августа није рачунало са брзим уласком у Ужице, да би се тамо могао лечити.

У подне до нас допире одјек партизанских песама са главне улице. Кажу нам да то са железничке станице долазе борци Пожешке и Ариљске чете. Одевени су у нову одећу бивше јушловенске војске, као да су је за ову свечану прилику добили из војног магацина, с новим цокулама и пушкама. Ариљци су најочевидније показали да се поеле пропасти труле државе и војске рађа нова држава и армија. До сумрака уређивали смо коначиште новом сламом и чистили оружје.

Пред мрак, ради безбедности од немачког бомбардовања, скоро све чете Ужичког одреда, продефиловале су главном улицом, чије је тротоаре запоеело скоро све одрасло становништво, које нас је поздрављало послицима: „Живели партизани“, „Живела слобода“. Међу омладином и нашим радним светом не видим такозване виђеније грађане. На Житној пијаци командант Одреда Душан Јерковић у кожној доламици на коњу обавља емотру постројених јединица, усред народа који се помакао са тротоара. На првом народном збору тога 25. дана септембра слободу грађанима је у име партизанских бораца честитао и нове војне задатке устанка изнео командир ужичке чете Слободан Секулић. Први пут после забране, децембра 1920. године, јавно је у име Комунистичке партије Југославије иступио секретар њеног ужичког окружног комитета Желимир Ђурић. Он је изложио да је једина Комунистичка партија, у једном од најтежих тренутака наше историје, позвала све народне слојеве на оружану борбу против окупатора и његових помагача а за стварање нове Југославије.

Миодраг АВРАМОВИЋ ЖИКА